

AKDENİZDE FRANSIZLAR VE OSMANLI ÜZERİNDEN KURULAN SÖMÜRÜ DÜZENİ

*Ömer Faruk AKFIRAT
**Muzaffer AKSOYLU
***Arzu ASLAN
****Enes ELBAY
*****Ali AKÇAY

Araştırma Makalesi

Makale Gönderme Tarihi

15. 09. 2023

Makale Kabul Tarihi

25. 10. 2023

Atıf Bilgisi

Chicago: Ömer Faruk Akfırat, Muzaffer Aksoylu, Arzu Aslan, Enes Elbay, Ali Akçay, “Akdenizde Fransızlar Ve Osmanlı Üzerinden Kurulan Sömürü Düzeni”, *International Journal of Eastern Mediterranean Studies*, Vol. 1, Issue: 3, 2023, ss. 113-125.

Apa: Akfırat, Ö. F., Aksoylu, M., Aslan, A., Elbay, E., Akçay, A. (2023), “Akdenizde Fransızlar Ve Osmanlı Üzerinden Kurulan Sömürü Düzeni”, *International Journal of Eastern Mediterranean Studies*, Vol. 1, Issue: 3, ss. 113-125.

Özet

Osmanlı Devleti, Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Fransa'ya vermiş olduğu imtiyazlarla Fransa Avrupa'da hızla yükseldi. Osmanlı Devleti'nin her başı sıkıştığında yaptığı aracılıklar karşılığında da imtiyazlar çok daha geniş boyutlara vardırıldı ve kalıcı hale getirildi. Bu durum Osmanlı Devleti üzerinde 17. yüzyıldan sonra giderek artan bir şekilde Fransı politik ağırlığı hissedilmeye başlandı. Bu ağırlık 18. yüzyıldan itibaren görünür hale geldi ve Osmanlılar Avrupa'da Fransa'nın desteği olaksızın bir iş yapamaz hale geldiler. Bu durumu kendi lehine çevirmek isteyen Fransa, İngiltere ile girdiği mücadelelerde her daim Osmanlı kozunu kullandı ve sonunda 1798'de Mısır'ı işgal ederek Osmanlı Devleti'nin Avrupa vesayetine giriş vizesini kesmiş oldu. Fransa'nın işgal süreci boyunca Osmanlı Devleti bir çok devletten yardım istedi, ancak İngiltere bu yardımları kendi lehine çevirerek 19. yüzyılın başlarından itibaren Fransa'nın en fazla imtiyazlı durumunu ortadan kaldırarak kendisi bunun yerini aldı. Fransa bu durumdan muzdarip olarak Osmanlı Devleti ile iki yüzlü

---

* Müdür Yardımcısı, Behiye Reşat Kaleoğlu İlkokulu, farukakfirat@gmail.com, Orcid: 0009-0008-6924-988X

** Müdür, Gönüllü Hizmet Vakfı Evren ve Ahmet Öğücü Anaokulu, aksoylumuzaffer2730@gmail.com, Orcid No:0009-0008-1104-5358

*** Müdür Yardımcısı, Antakya Atatürk Anadolu Lisesi, aslanarzu77.26@outlook.com, Orcid no: 0009-0006-6089-4001.

**** Müdür, 30 Ağustos İlkokulu, eneselbay@gmail.com, Orcid no:0009-0003-2853-2308

***** Müdür Yardımcısı, Vali Teoman İlkokulu, akcayali926@gmail.com, Orcid no: 0009-0008-6954-1426

anlaşmalar yaparak yeniden ülkenin kaderinde rol oynamaya başladı ve Fransız malları ülke genelinde rağbet göreye devam etti.

Bu makalede Fransa'nın Akdeniz'de ticari ve politik olarak Osmanlı Devleti üzerinde kurmuş olduğu vesayet ve bunun sonuçları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Akdeniz, Fransa, Ticaret, İmtiyaz, Politika

Abstract

France rose rapidly in Europe with the privileges the Ottoman Empire gave to France during the reign of Suleiman the Magnificent. In return for the intermediary efforts of the Ottoman Empire whenever it was in trouble, the privileges were expanded to a much larger extent and made permanent. In this situation, the French political weight began to be felt increasingly on the Ottoman Empire after the 17th century. This weight became visible starting from the 18th century and the Ottomans became unable to do anything in Europe without the support of France. Wanting to turn this situation to its advantage, France always used the Ottoman trump card in its struggles with England and eventually invaded Egypt in 1798, cutting off the Ottoman Empire's entry visa to European tutelage. During the occupation of France, the Ottoman Empire asked for help from many states, but England turned this aid to its advantage and took its place by eliminating France's most privileged situation from the beginning of the 19th century. Suffering from this situation, France began to play a role in the fate of the country again by making hypocritical agreements with the Ottoman Empire, and French goods continued to be in demand throughout the country.

In this article, France's commercial and political tutelage over the Ottoman Empire in the Mediterranean and its consequences will be examined.

Key Words: Mediterranean, France, Trade, Concession, Politics

Giriş

Akdeniz'in doğusunda ve batısında sahip olduğu menfaat Fransa'yı Akdeniz siyasetinde sürekli hareket halinde olmaya itmekteydi. Sömürgesi haline getirmiş olduğu Kuzey Afrika'yı ise her türlü tehditten korumak zorundaydı. Sadece kendi kuvvetiyle bu bölgede çıkar çatışması içerisinde bulunan Avusturya-Macaristan ve İtalya kuvvetleriyle de mücadele etmek zorundaydı. Doğu Akdeniz'de de karşısına dikilen bu ve benzeri kuvvetlere karşı siyasî hukukunu korumak mecburiyetindeydi¹.

Bütün bu mecburiyetler ve ihtiyaçlar Akdeniz meselesini iki şekle büründürmüştür ki, bir taraftan İtalya, İngiltere, İspanya ile imzaladığı hususi anlaşmalarla her türlü güvence altında Afrika siyasetini genişletmeye ve batı Akdeniz'deki menfaatlerini korumaya imkân bulmuştur. Diğer taraftan aynı devletlere karşı doğu Akdeniz'de serbest kalmak imkânına da kavuşmuştur².

---

¹ Charles Veley, *La Mediterranean Problema*, Paris 1913, s.98.

² Veley, *a.g.e.*, s.99; Predrag Matvejevic, *Akdeniz'in Kitabı*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004, p. 176.

Gerçekte, özellikle İngiliz hükümetinin tahrikleriyle Fransa, bu imkânlarla kavuşmuştur. Batı Akdeniz'le ilgili anlaşmalara Fransa'yı meylettiren İngiltere idi. Fransa'nın Marakeş'e yerleşmesinin şartlarını tayin eden de yine İngiltere idi. Her iki memleketin birbirini yararına oluşturdukları *denizler projesinin* mimarı da yine İngiltere idi³.

Müellif, Fransa'nın bütün bu coğrafyadaki harekâtını idare edenin de düzenleyeninin de İngilizler olduğu konusunda hem fikirdir. Buna karşılık İngiliz çıkarları ve fitneleri karşısında da çok ağır bedeller ödemeye mecbur bırakılan da yine Fransa olmuştur. Bununla beraber İngiliz-Fransız uyuşması kati ve umumi bir beraberlik de sağlamamıştır. O hiçbir zaman Fransa'nın müttefiki olmadığı gibi, Fransa'yı da her konuda desteklememiştir. Fransa'nın zaferlerine veya hezimetlerine de iştirak etmez. İngiltere bu açıdan bakıldığında Fransa'ya karşı daima tedbirli yaklaşımlar sergiler, genellikle de hasım olmaktan çekinmez. Fransa ile İngiltere arasında imzalanan anlaşmalar çoğunlukla İngilizlerin çıkarlarına hizmet eder⁴.

Bunun en bariz örneği, 1912 senesinde Fransız donanmasının Akdeniz'de toplanması yolunda ilan edilen girişim, bu anlaşma 15 Ekim 1912'de uygulamaya konulmuştu. Ancak anlaşma bu tarihten çok daha evvel yapılmıştı. 3 Eylül 1911'de *Depş Gazetesi* (La Dépêche)'nde çıkan bir makalede, İngiltere ve Fransa arasında askerî olarak yapılan bir anlaşma olduğundan bahsedilmekte ve anlaşmanın kimseden gizlenmediği görülmektedir. Bu anlaşma Rusya ile Fransa'nın, İngiltere ile Japonya'nın yaptığı anlaşmalar gibi umumi bir anlaşma değildi. Ancak değişken sebeplere binaen alınmış bir karardı ki, bu aynı zamanda her iki tarafın menfaatlerine yönelik olabilecek bir tehdit anında karşılıklı yardımlaşmayı içermekteydi. Bu anlaşma, ortaya çıkabilecek bir problem karşısında *denizlerin serbestisini* muhafaza ve Avrupa sularındaki iki devletin deniz güçlerini geliştirecek bir donanmanın hâkimiyetini teminden ibaretti. Anlaşma bazı tedbirlere dikkat çekmekteydi ki bunların en önemlisi Avusturya ve İtalya'nın belki Almanya'nın yönlendirmesiyle ve Fransız parasıyla bir donanma vücuda getirmeye çalışan Türkiye'nin bütün güçlerine karşı Akdeniz'de İngiliz ve Fransızların hâkimiyetlerini muhafaza işi Fransız donanmasına bırakılmış oluyordu⁵.

---

³ Ian Chambers, *Mediterranean Crossings: The Politics of an Interrupted Modernity*, Durham, Duke University Press, 2008, p. 1.

⁴ Bouchra Rahmouni Benhida and Younes Slaoui, *Géopolitique de la Méditerranée*, Paris, Presses Universitaires de France, 2013, p. 25.

⁵ Veley, *a.g.e.*, s.100-101.

İngilizlerin Fransızlara biçtiği bu yeni rol sebebiyle Fransız donanmasının bütün güçleri Akdeniz'de toplanmış ve harp halinde Cebelitarık, Toulon, Malta, Bizeret'den teşekkül eden bir bölgede yerleşmesine karar verilmişti⁶.

Fransa'nın bu hizmeti karşılığında İngiltere ise söz konusu bölgede toplamış olduğu donanmasını Akdeniz'den okyanusa çekecek ve yalnız başına kuzey deniziyle okyanusun hâkimiyetini ve Fransız sahillerinin himayesini temin edecekti⁷.

Bu anlaşma gereği, Akdeniz'deki İngiliz deniz gücü kumandanlığı Malta'dan Kahire'ye nakil olunacak ve doğudaki en güçlü İngiliz harekât merkezi haline getirilecekti. Bu anlaşma sayesinde her bir tarafın askeri stratejileri ve denizlerdeki planları kabul edilmişti. Nihayetinde bu anlaşma sayesinde Rusya ve Japonya gibi iki rakip milletin hal ve hareketlerinden de bu sayede haberdar olma imkânı bulmuş ve tedbir alabilmişlerdi⁸.

Bu itibarla Almanya Baltık denizinde kendi hâkimiyet bölgesini oluştururken, bu ittifak ise Akdeniz'i tam bir Fransız gölü haline getiriyordu. Ancak Fransızlar tarafından ileri sürülen bu görüş kısa bir süre sonra İngiltere tarafından yalanlanmış ve ittifakın böyle bir şey içermediği, Fransızlar ile böyle bir anlaşmanın dahi yapılmadığı iddia edilmişti⁹.

Bununla beraber İngiltere ve Fransız donanmalarının Akdeniz'de toplanmasına üçlü ittifaktan hemen bir cevap da verilmiş görünmektedir. Bu cevap Akdeniz'de bir Alman deniz gücünün yerleştirilmiş olmasıdır¹⁰.

İngilizler ile Fransızlar arasında yapılan bu anlaşma Fransa'nın kendi hedefleri açısından önemlidir. Fransızlar, Fransa ile Cezayir arasında ihtiyaç olduğunda nakledilecek olan askerin harekâtını kolaylaştıracak bir temas merkezi oluşturmuş oldular. Cebel-i Tarık, Toulon, Malta, Bizeret mevkileri her türlü saldırıya karşı kuvvetlendirildi. Bu bölgede İngiliz-Fransız ortak donanması, denizde mutlak hâkimiyeti sağlamak için yeterli kuvvet ve askere sahip idi. Buna karşılık Trablusgarp'ın istilası bile Fransa'nın batı Akdeniz'deki yerini kuvvetlendirmişti. Çünkü Trablus'un istilası İtalya'ya yeni ve zayıf sorumluluklar yükleyecek

---

⁶ Klaus Dodds et al., *The Ashgate Research Companion to Critical Geopolitics*, New York, Routledge, 2013, p. 6.

⁷ Ludovic Rheault and Christopher Cochrane, "Word Embeddings for the Analysis of Ideological Placement in Parliamentary Corpora", *Political Analysis*, Vol. 28, No 1, 2019, p. 114.

⁸ Veley, *a.g.e.*, s.102.

⁹ John Agnew, "The Origins of Critical Geopolitics", Klaus Dodds et al., (eds.), *The Ashgate Research Companion to Critical Geopolitics*, New York, Routledge, 2013, p. 19.

¹⁰ Veley, *a.g.e.*, s.102.

ve İtalya'nın deniz cephesini genişletecek olduğundan, bütün dikkatini bu sömürmesine meylettirecekti. Bu sayede İtalya Trineteyn Denizi'ndeki faaliyetlerini mümkün mertebe askıya almış olacaktı¹¹.

Batı Akdeniz'de durum böyle idi ancak Doğu Akdeniz'de Fransa'nın mevkii ve siyaseti tamamen farklı bir görünüm sergiler. Burada Fransa tamamen yalnızdır. O, burada emellerini ve menfaatlerini ne tamamen kendisine muhalif olan İngiltere'nin eline bırakabilir, ne de Karadeniz'e hapsolmuş olan müttefikleri Rusya'ya bu konuda güvenebilirdi¹².

Her ne kadar birbiriyle dost gibi görünen bu iki müttefikin doğu Akdeniz'de sürdürdükleri bu tutumlarına karşı, Fransa buradaki menfaat çatışmalarında İngiltere kadar Rusya'nın da bir vesile ile taarruzuna maruz kalma ihtimali olduğu için her ikisini de bu bölgeden uzak tutmanın yollarını da bulmak zorundaydı. Çünkü bu bölge İngiltere kadar Rusya için de hayati menfaatlere gebeydi. Şayet Rusya, boğazlardan serbestçe geçecek bir imkâna sahip olması halinde ilk iş olarak doğu Akdeniz'de Fransa'ya rakip bir devlet olarak ortaya çıkacaktı. Bu da Fransa için ayrı bir tehdit kaynağı olacaktı¹³.

Akdeniz'in doğusunda Fransa bütün menfaat ve emellerini Suriye üzerinde yoğunlaştırmıştır. Fransa'nın oradaki hukuku çok eskilere dayanır. Bu sebeple hiçbir devlet Fransa'nın buradaki haklarını inkâr edemez. Lakin bu kargaşa ortamında diplomasiyle uğraşan diplomatlar için tarih bir faraziye den ibaret olduğu için, geçmiş hemen unutulur. Bu gün en emin hukuk iktisadî, siyasî veya ihtiraslara yönelik hukukun üstünlüğüdür¹⁴.

Böyle değerlendirilmesi halinde Fransa'nın Suriye'de ecnebi menfaatlerini koruma arzusu, Almanya'nın İngiltere'nin, Rusya'nın hatta İtalya'nın bu gün kendi haklarını ortadan kaldırma tehdidi gösteren menfaat çatışmalarının giderek büyümesine sebep olmaktadır. Öyleki Beyrut'ta, Cebel-i Lübnan'da Fransa rakiplerinden daha elverişli şartlara sahip olsa da, Filistin'de ve Suriye'nin çeşitli bölgelerinde aynı şartların aleyhlerine döndüğünü kabul etmektedir¹⁵.

---

¹¹ Klaus Dodds, *Global Geopolitics: A Critical Introduction*, Edinburgh, Pearson, 2005, p. 29..

¹² Veley, *a.g.e.*, s.103.

¹³ R.B.J. Walker, *Inside/Outside International Relations as Political Theory*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, s. 45.

¹⁴ Veley, *a.g.e.*, s.104.

¹⁵ Robert Jervis, "The Costs of the Scientific Study of Politics: An Examination of the Stanford Content Analysis Studies", *International Studies Quarterly*, Vol. 11, No 4, 1967, p. 13.

Bütün bunlara karşı Fransa'nın Lübnan'daki menfaatlerinin giderek diğer devletlerin tehdidinde açık hale geldiğini söylemek mümkündür. Son senelerde Fransa'nın hariciyesi Suriye meselesinde takip ettiği yeni politikalar ile kendisi için son derece tehlikeli olan bu rekabetin önünü kesmeye çalışmıştır. Onun bu meselede takip ettiği plan, Suriye'de tam hürriyet tesis edebilmek ve diğer devletlerin ihtiraslarını Türk topraklarının diğer kısımlarına sevk etmektir. Mesela Ermenistan olarak addettiği bölgeye Rusların dikkatini yoğunlaştırmasını sağlayarak, Suriye üzerine olan istek ve arzularını kesmelerini temin etmeye çalışmıştır¹⁶.

Almanya'nın dikkatini ise Anadolu ile El-Cezire arasındaki topraklara çekmek ve İngiltere'nin göstereceği bir yol haritası ile Arabistan üzerine çekerek bu tehdidi de Suriye üzerinden uzaklaştırmış olacaktı. Ancak bunlar hakikatten çok uzak gerçeklerdi. Trablusgarp işleri İtalya'yı hiç olmazsa bir zaman için Türk topraklarından uzak tutmuştu. Ancak İtalya'nın buradaki işi bitince yüzünü yeniden doğuya çevirdiği görülmüştür. Bu sebeple bu dört devlet İngiltere, Rusya, Fransa ve İtalya başvekilleri bir araya gelerek her devlete Türk toprakları üzerinde bir nüfuz cephesi vermek suretiyle büyük bir taksimin planlarını yapmaya başladılar. Ancak bu taksim aslında birbirine bağlı çıkarların birbirinden koparılamayacağını da göstermiş oldu. Rusya Ermeniler ile meskûn topraklarda nüfuz talep ederken hiç biri itiraz etmiyordu. İngiltere'nin Arabistan üzerinde talep ettiği nüfuza da kimsenin müdahalesi söz konusu değildi. Ancak mesele Suriye ile ilgili olunca bu dört devlette oradaki emellerinden hiçbir şekilde feragat edeceğe benzemiyordu.

Görülüyor ki, Fransa'nın diplomasisi Almanya ve Rusya tarafından kabul görmezken, İngilizler tarafından iyi neticelere vasıl oldu. 1912 Aralığına kadar İngiltere Suriye üzerindeki emellerinde direnmiş, Fransa'ya bu toprağı vermekten imtina etmişti. Bu duruma Fransa tarafından yapılan itiraz sebebiyle İngilizler biraz daha güneye çekilmeyi kabul etmiş, hudutlarını Akka limanının kuzey tepelerine çekmeye razı olmuşlardı. Fakat bu anlaşma bir kâğıda dökülmediğinden Suriye'nin güneyini oluşturan Filistin esasında Fransa'nın nüfuz dairesinde midir yoksa değil midir bu konu muğlak kalmış görünmektedir¹⁷.

İngiltere, şayet Lübnan dağlarından ilişkisini koparırsa, Fransa da Filistin topraklarından vaz geçeceğini düşünmekteydi. Bu durum Fransızların aklına dahi gelebilecek

---

¹⁶ Veley, *a.g.e.*, s.105.

¹⁷ Tom Young et al., "Recent Trends in Deep Learning Based Natural Language Processing", IEEE Computational Intelligence Magazine, Vol. 13, No 3, 2018, p. 55.

bir durum değildi. Bu durum aslında Suriye'nin taksimi anlamına geliyordu ki, bununla Fransa kendi hakkı olan bir parçayı tamamen terke mecbur edilmiş oluyordu. Buna karşılık başka bir toprakta yeni haklara kavuşmuş oluyordu. Pazarlık gayet ağır şartlar içeriyordu. Fransa kendi hakkı olduğuna inandığı bir toprağın giderek küçüldüğüne şahit oluyordu. Hâlbuki bu toprak tarihsel olarak bakıldığında kuzeyden Halep'e, güneyden ise El-Ariş'e kadar uzanıyordu¹⁸.

Bütün bunlara rağmen İngiltere, Fransa'nın kuzey Suriye'ye sahip olması hususunda bazı muhalefetlerde bulunma ihtimali de hala bulunmaktaydı. İngiltere'nin bu konuda ikna edilmesi muhtemel olmakla beraber, buradaki en önemli tehdit hala Almanya ve Rusya'nın bölgeye olan ilgi ve alakalarıydı¹⁹.

Eğer Suriye'nin güneyinde, Fransa İngiltere'yi istediği gibi hareket etmede serbest bırakırsa, muhtemelen Rusya'nın ihtirasları Fransa'dan ziyade İngiltere ile kesişecekti. Zira İngiltere'nin Suriye'yi istemesi bilhassa Kudüs'e ve Mukaddes mahallere sahip olmak içindi. Bu gaye aslında Rusya'nın maksatlarıyla da birebir örtüşmekteydi²⁰.

Ancak Almanya'nın emelleri Suriye'nin kuzeyiyle güneyi arasında asla fark göstermemekteydi. Onun iktisadi ve ticari menfaatleri Hayfa'da ne kadar ise Halep'te de o kadar; Kudüs'te ne kadar büyük ise İskenderun'da da yine o kadar büyüktü. Asya'nın bu kısmında Avrupa devletlerinden hiçbirinin nüfuz tesis etmesine Fransa'nın müsaade etmesi mümkün değildi. Bu mukavemet ve muhalefete karşı sürdürülecek olan diplomasinin ne işe yarayacağı ve Fransa'nın hukukunu ne kadar koruyabileceği ise tamamen afaki bir durumdu²¹.

Fransa hükümeti bazı teşebbüslerle bu hukukunu biraz daha kuvvetlendirmek istedi. Ancak bu teşebbüslerden bir kısmı başarıya ulaşamadı. Bunlardan biri 21 Kasım 1912'de Mösyö Povankara'nın Paris'te Türkiye sefiri Rıfat Paşa ile Fransa'nın İstanbul sefiri Mösyö Bonpar (M. Bompard)'ın Bâb-ı âlî adına yaptıkları buluşma idi²².

---

¹⁸ Veley, *a.g.e.*, s.107.

¹⁹ Yoshiko M. Herrera and Bear F. Braumoeller, "Symposium: Discourse and Content Analysis", *Qualitative Method*, 2004, p. 16-19.

²⁰ Dorothee Schmid, "French Ambitions through the Union for the Mediterranean: Changing the Name or Changing the Game?", *Hellenic Studies*, Vol. 17, No 2, 2009, p. 67.

²¹ Veley, *a.g.e.*, s.108.

²² Jean-François Pérouse, "La Mer Blanche des Turcs, En Quoi la Turquie Est-Elle Aussi Méditerranéenne?", *Hérodote*, Vol. 90, No 3, 1998, p.164.

Bu buluşmada doğu Hıristiyanlarının hamisi olarak hareket eden Fransa, onların üzerindeki her türlü şiddetten doğrudan Osmanlı hükümetini mesul tutacağını beyan etmişti. Bu ihtimalin önünü almak için valilere kati olarak emirler gönderilmesi istenmişti. Fransa hükümeti bu sayede doğu Hıristiyanları üzerinde tarihsel olarak elde etmiş olduğu himayeyi diplomatik olarak yeniden ihya etme fırsatı yakalamıştı. Bu görüşmeden birkaç hafta sonra Lübnan'da üst üste ıslahat yapılmasına başlanmış, yapılan ıslahatın çoğu ehemmiyetsiz şeylerden ibaret kalmıştı. Bunlar bölge halkı üzerinde Fransa'yı şah da, mat da etmeyecek şeyler idi²³.

İstanbul'da 23 Aralık'ta imza olunan bu yeni nizamname sadece Almanya için bir fırsat yaratmıştı. Çünkü Alman hükümeti bu ana kadar Lübnan işlerinden hariç tutulmuşken, bu nizamname ile o da Lübnan idaresine dâhil edilmişti²⁴.

Sonuç olarak denilebilir ki Fransa, Suriye'de hukuken çok eski ve köklü bir maziye sahip idi, ancak burada İngiltere'nin arzusuna uygun olarak küçülmüş bir toprak üzerinde nüfuz sahibi olabilmeyi, kalan kısma ise Rusya ve Almanya'nın nüfuz ettiği görülmektedir. Türk topraklarının tasfiyesi zamanı geldiğinde Fransa bu meseleyi kendi menfaatine hal ettirmek için şimdikinden daha atik ve daha mahir bir diplomasiye ihtiyaç duymaktaydı²⁵.

Sonuç

Bütün bu çıkar çatışmalarını birbirinden ayırarak değerlendirmek mümkün görünmemektedir. Gerçekte Akdeniz'de cereyan eden bu çatışma devletleri birbirleriyle mücadeleye sevk ederken, mesele kendi içinde taraftarı olmayan bir şekle de bürünmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun hayatını sürdürmesini sağlayan bu kanun, pek çok noktada Akdeniz düzenini ve şimdiki durumunu da korumaktadır. Devletlerin gösterdiği hırs, tamahkârlık ve rekabet, birbirlerine eşit kuvvetlerin doğmasına sebep olacak ve düzenin devamı mümkün olacaktır²⁶.

---

²³ William Hale, "Turkey and Britain in World War II: Origins and Results of the Tripartite Alliance, 1935-40", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 23, No 6, 2021, p. 835.

²⁴ Veley, *a.g.e.*, s.109.

²⁵ Olivier Kempf, *Géopolitique de la France: Entre déclin et renaissance*, Paris, Editions Technip, 2013, p. 211.

²⁶ Eyüp Ersoy, "Turkish Foreign Policy Toward the Algerian War of Independence (1954-62)", *Turkish Studies*, Vol. 13, No 4, 2012, p. 693.

Ancak bu düzen o kadar imkânsızdır ki, ortaya çıkacak yeni bir unsurun müdahalesi onu yok edecek şekilde tahrip etmekle tehdit edecektir²⁷.

Özet olarak denilebilir ki, Balkan müttefik heyetlerinin kazandığı zaferler, Akdeniz noktasında doğu meselesini alt üst etmiş ve Avrupa devletlerinin harici siyasetlerini yeniden kurmaya zorlamıştır. Eğer zafer kazanılması halinde Balkan müttefikleri çökmek yerine kuvvetlerini birleştirerek Avrupa'nın güney doğusunda faal ve kuvvetli bir imparatorluk tesis etme imkânına sahip olurlarsa Akdeniz düzeni de tehdit altına girecektir. O zaman mecburi olarak bu düzen başka bir plan üzerine tesis edilecek ve tamamen yok olmamak için biraz tadilata muhtaç kalacaktır. Yarın Rusya'nın, Almanya ve hatta Yunanistan'ın rolü bu duruma göre bugünkünden daha farklı olabilecektir²⁸.

Akdeniz meselesine bir bakmak gerekirse, bu mesele durgunlaşmak yerine giderek daha hareketli ve kargaşa içinde kalmaya meyillidir. Akdeniz üzerinde kurulması düşünülen yeni ve büyük yol, Ümit Burnu'ndan Kahire'ye, Üsküdar'dan Basra (Bassorah)'ya, İskenderiye'den Basra'ya ve Kalküta (Calcutta)'ya kadar uzanmakta ve bu merkezler arasında kurulacak ticarî yol daha büyük bir ehemmiyet kazanmaktaydı²⁹.

Akdeniz'in bugün hangi noktada eski ehemmiyetini muhafaza ettiğini tayin etmek gerçekten büyük önem arz etmektedir. Bu deniz sadece üç âlemin ortak noktasını teşkil etmekle kalmıyor, orada başlayan ve oraya uzanan yolların arz ettiği önem, bu yollara sahip olanların nüfuzunu Asya ve Afrika'nın bütün parçalarına kadar taşımasını sağlayacaktır³⁰.

Şayet işin tam olarak içine nüfuz etmek istenilmesi halinde görülecektir ki meselenin asıl noktası İngiltere'nin Cebel-i Tarık, Malta ve Süveyş vasıtasıyla Akdeniz'e hâkim olmak istemesinin ardında aslında Hindistan yolunu garanti etmek istemesi yatmaktadır. Nasıl ki aynı Hindistan yolu karadan Kudüs, Şam, Basra ve İran Körfezi sahillerine ulaşır ise İngiltere de bu yollara hâkim olmayı amaçlamaktadır. Rusya'nın İzmir'e veya Payas'a ulaşmak istemesi, Avusturya'nın Selanik'e inmek arzusu, Almanya'nın Bağdat hattının geçtiği bütün kıtalarda hâkimiyet kurmaya çalışması hep dünya ticaret yollarından birini elde bulundurmak sevdasından kaynaklanmaktadır³¹.

---

²⁷ Veley, *a.g.e.*, s.111.

²⁸ Veley, *a.g.e.*, s.110-111.

²⁹ Maurice Agulhon et al., *La France de 1940 à Nos Jours*, Paris, Nathan, 2001, p. 487.

³⁰ Veley, *a.g.e.*, s.112.

³¹ Edward A. Kolodziej, *French International Policy Under De Gaulle and Pompidou: The Politics of Grandeur*, London, Cornell University Press, 1974, p. 489.

Bu sebeple Akdeniz meselesi gerçekten üzerinde durulması gereken bir mevzudur. Bu mesele üç kıtadaki (Avrupa, Asya ve Afrika) kitlelerin hayat mevzuu idi. Bu meseleye 20 kadar milletin kaderi bağılı görünmektedir³².

Belki de Babiller devrinde olduğu gibi Türk topraklarının istikbali Akdeniz'e verilecek olan şekilde bağılı kalacaktır. Medeniyet denizlerin gelgitleri gibidir. Bir taraftan öbür tarafa intikal eder. Trablusgarp'ın harap olmuş olan sahillerinde zengin Seyranay (Bingazi'nin eski adı)'ın yeniden doğuşu gibi, Keldani arazisinin eskiden olduğu gibi bitmek tükenmek bilmeyen bereketini geri getirmek için Almanların daha şimdiden projeler yaptığı da malumdur. Hakikati söylemek lazım gelirse, bütün bu sefahat ne kadar uzak görünürse görünsün dikkatle incelendiğinde düşünmeye değer görünmektedir³³.

Akdeniz meselesi bugün Avrupa devletleri arasından her biri için her şey demek ve hâkim bir meseledir. Çünkü bunlar arasından herhangi biri bu haşin mücadelede bir zafer elde edemez ise, bu devlet gelecekte yaşanması muhtemel büyük bir iktisadi savaş için silah ve teçhizat yönüyle çok zayıf bir durumda kalacaktır³⁴.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'na doğrudan yabancı yatırım akışı hem siyasi hem de ekonomik nedenlerden kaynaklandı. Sanayi Devrimi'ni yaşayan Avrupa ülkeleri, seri üretim malları için çevre bölgelerden gelen hammaddelere ve yeni pazarlara ihtiyaç duyuyordu. Osmanlı Dominyonları, hem bol miktarda hammadde hem de üretilen ürünlere hazır olma imkanı sunan böyle bir pazardı. Ticari faaliyetlerini kolaylaştırmak için yabancılar yollar, limanlar ve çiftlikler ve madenler gibi temel emtia üreten tesisler inşa etmek zorunda kaldı. Bu tür doğrudan yatırım biçimleri, perakende faaliyetlerinin yanı sıra bankacılık ve sigortacılık, hatta danışmanlık gibi hizmetlere de yatırım yapılmasına yol açtı. Daha önce demiryolları tamamen ticari amaçlarla inşa edilmiş olsa da, sonunda Almanlar tarafından inşa edilen Bağdat Demiryolu, yıllarca süren sert siyasi çekişmelere yol açtı. Fransa'nın İngiliz demiryollarını satın alması da siyasi nedenleri içeriyordu. Société du Chemins de Fer Osmanlı Kavşağı Selanik-Konstantinopolis, Balkan demiryollarının tamamen Alman nüfuzuna

---

³² Veley, *a.g.e.*, s.113.

³³ Mustafa Aydın and Cihan Dizdaroğlu, "Levantine Challenges on Turkish Foreign Policy", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 15, No 60, 2018, p. 90.

³⁴ Veley, *a.g.e.*, s.114; Alex Macleod and Hélène Viau, "La France: Les Institutions Internationales au Service du Rang?", *Études Internationales*, Vol. 30, No 2, 1999, p. 293.

birakılmaması siyasi amacıyla Alman Selanik-Manastır Demiryolu'ndan iki yıl sonra kuruldu. Muazzam kaynaklara sahip geniş Osmanlı toprakları, batılı sermaye ve teknik beceri tarafından sömürülmeye hazır durumda bulunuyor. 1881'den sonra yabancı tahvil sahiplerinin temsilcileri tarafından yönetilen Duyun-ı Umumiye, Osmanlı maliye politikasını kontrol etti ve birçok doğrudan yatırımı denetledi. Duyun-ı Umumiye, Osmanlı İmparatorluğu'nda iç düzeni korumaya çalışırken, demiryolu inşaatını ve gelirlerini artıracak diğer yatırımları teşvik etmeye çalıştı. Earle'ün sözleriyle: "Altın yumurtlayan kazı beslemek gerekir." On dokuzuncu yüzyılın sonunda fiilen Fransızların kontrolüne geçen Duyun-ı Umumiye yatırımların belirli gruplar tarafından gerçekleştirilecek faaliyetlere yönlendirilmesinde de etkili oldu. Siyasi özelemler, özellikle İmparatorluğun sonunun yaklaştığı yirminci yüzyılın başlarında daha belirgin bir rol oynadı. Fransa da diğer güçler gibi siyasi nüfuzunu artırmaya çalıştı. Doğrudan yatırımlarını artırarak hasta adamın mirasından payını almak için başta Suriye olmak üzere İmparatorluğun belirli bölgelerini hedef aldı. Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki doğrudan yabancı yatırım payı 1888'de yaklaşık yüzde 32 iken, Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce yüzde 45'in üzerine çıkmıştı. Tüm doğrudan yatırımlar arasında demiryolları muhtemelen ekonomiye en uzun ve en büyük etkiyi yaptı. Osmanlı hükümetinin demiryolları inşa etmek için yeterli sermaye ve teknolojiye sahip olmaması nedeniyle bu tür yatırımların yabancılara bırakılması gerekiyordu. Altyapı geliştirmelerinin önemini farkına varan Hükümet, yabancı yatırımcılara devlet garantili hatların inşası ve işletilmesi konusunda imtiyazlar verdi. Demiryollarının geçtiği illerin gelirleri, inşa edilen her kilometre için üzerinde anlaşılan tutarlar ve hatların trafiğe açılmasından sonraki asgari kar garantileri olan garanti ödemelerine ayrılmıştı. Devlet hazinesi için külfetli olmasına rağmen, bu yükümlülükler, başka türlü imkansız olacak geniş bir demiryolu ağının geliştirilmesine yardımcı oldu. Uzun vadede demiryolları yatırımcılara sağladığı kazançtan çok ülkeye fayda sağlayacaktır. Bununla birlikte, kendi ülkelerindeki üreticiler ve çelik parça, motor ve diğer malzeme tedarikçileri de önemli ölçüde fayda sağladı. 1908 Anayasa Devrimi'nin hemen ardından yabancı firmalara yönelik siyasi risk arttı. Aynı yılın sonunda Bulgar Prensiği tam bağımsızlığını ilan etti, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'in ilhakını ilan etti ve Büyük Güçler Girit'in Yunanistan tarafından ilhakını ayarlayarak sınır değişikliklerine, nüfus yer değiştirmelerine ve çok sayıda sıkıntıya neden oldu. Balkanlarda faaliyet gösteren demiryolları. İtalya'nın 1911'de Osmanlı vilayeti Trablusgarp'a ani saldırısıyla daha büyük bir karışıklık yaşandı. Bu savaş devam ederken, Balkan devletleri bu fırsatı değerlendirerek ve

Rusya'nın desteğiyle 1912'de Osmanlı'ya savaş ilan etti. Bu savaşlar deniz fenerlerinin kapanmasına yol açtı. Kızıldeniz dahil tüm kıyılarda ve Çanakkale Boğazı ile İzmir Körfezi'nde mayın döşeniyor. Artan siyasi risklere rağmen Fransızlar da diğer yabancılar gibi İmparatorluğa olan yatırımlarını artırmaya çalıştılar. Bu dönemde siyasi güdülerin ekonomik kaygılardan daha ağır bastığı görülüyor. Osmanlı topraklarının kaybedilmesi, bu topraklarda faaliyet gösteren firmalara yeni ev sahibi ülkeler yarattı. Ancak Fransız yatırımlarının büyük çoğunluğu Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar Türk kontrolündeki topraklarda kaldı.

Kaynaklar

Charles Veley, *La Mediterranean Problema*, Paris 1913.

Predrag Matvejevic, *Akdeniz'in Kitabı*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004.

Ian Chambers, *Mediterranean Crossings: The Politics of an Interrupted Modernity*, Durham, Duke University Press, 2008.

Bouchra Rahmouni Benhida and Younes Slaoui, *Géopolitique de la Méditerranée*, Paris, Presses Universitaires de France, 2013.

Klaus Dodds et al., *The Ashgate Research Companion to Critical Geopolitics*, New York, Routledge, 2013.

Ludovic Rheault and Christopher Cochrane, "Word Embeddings for the Analysis of Ideological Placement in Parliamentary Corpora", *Political Analysis*, Vol. 28, No 1, 2019.

John Agnew, "The Origins of Critical Geopolitics", Klaus Dodds et al., (eds.), *The Ashgate Research Companion to Critical Geopolitics*, New York, Routledge, 2013.

Klaus Dodds, *Global Geopolitics: A Critical Introduction*, Edinburgh, Pearson, 2005.

R.B.J. Walker, *Inside/Outside International Relations as Political Theory*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993.

Robert Jervis, "The Costs of the Scientific Study of Politics: An Examination of the Stanford Content Analysis Studies", *International Studies Quarterly*, Vol. 11, No 4, 1967.

Tom Young et al., "Recent Trends in Deep Learning Based Natural Language Processing", *IEEE Computational Intelligence Magazine*, Vol. 13, No 3, 2018.

Yoshiko M. Herrera and Bear F. Braumoeller, "Symposium: Discourse and Content Analysis", *Qualitative Method*, 2004.

Dorothee Schmid, "French Ambitions through the Union for the Mediterranean: Changing the Name or Changing the Game?", *Hellenic Studies*, Vol. 17, No 2, 2009.

Jean-François Pérouse, "La Mer Blanche des Turcs, En Quoi la Turquie Est-Elle Aussi Méditerranéenne?", *Hérodote*, Vol. 90, No 3, 1998.

William Hale, "Turkey and Britain in World War II: Origins and Results of the Tripartite Alliance, 1935-40", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 23, No 6, 2021.

INTERNATIONAL JOURNAL OF EASTERN MEDITERRANEAN STUDIES
REFEREED JOURNAL
ISSN NO: 2980-2350
VOL: 1, ISSUE: 3

Olivier Kempf, *Géopolitique de la France: Entre déclin et renaissance*, Paris, Editions Technip, 2013.

Eyüp Ersoy, “Turkish Foreign Policy Toward the Algerian War of Independence (1954–62)”, *Turkish Studies*, Vol. 13, No 4, 2012.

Maurice Agulhon et al., *La France de 1940 à Nos Jours*, Paris, Nathan, 2001.

Edward A. Kolodziej, *French International Policy Under De Gaulle and Pompidou: The Politics of Grandeur*, London, Cornell University Press, 1974.

Mustafa Aydın and Cihan Dizdaroğlu, “Levantine Challenges on Turkish Foreign Policy”, *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 15, No 60, 2018.

Alex Macleod and Hélène Viau, “La France: Les Institutions Internationales au Service du Rang?”, *Études Internationales*, Vol. 30, No 2, 1999.